

Marika Tandefelt

Säg Hugo!

Artikelförfattaren är biträdande professor i svenska vid Svenska handelshögskolan och ordförande för Hugo Bergroth-sällskapet.

Hugo Bergroth-sällskapet – vad är det?

Hugo Bergroth-sällskapet stiftades den 18 maj 1992 med syftet att "främja och vårda det svenska språket i Finland". Initiativtagare var en grupp nordister som vintern och våren 1992 träffades ett flertal gånger för att planera en kurs i språkvård, språkgranskning och språkriktighet. Sällskapet föddes med andra ord som ett slags biprodukt till ett praktiskt språkvårdsprojekt. Sällskapet hade alltså originellt nog verksamhet innan det tog form.

Hugo Bergroth-sällskapet har 18 medlemmar, varken mer eller mindre. Man kan inte anhänga om medlemskap; man kan bara bli kallad när någon stol blir ledig. Många av sällskapets medlemmar är lärare och forskare i svenska vid högskolorna i Helsingfors, Åbo och Vasa eller vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Andra yrkeskategorier är också företrädade: en författare, en jurist, en skrivande journalist, en språkkonsult och en modersmåls lärare ingår i sällskapet.

Någon kan kanske tycka att vi är en liten elitistisk skara som endast vill umgås med likasinnade. Själva fastnade vi för denna modell, med ett mycket begränsat medlemsantal, därför att vi vill vara ett aktivt och flitigt sällskap som inte endast möter upp till högtidliga årliga sammankomster, utan som i stället främst arbetar konkret på fältet, bland språkbrukarna. Genom att vi är få kan alla vara i elden i varierande sammanhang. Det skall dock inte förnekas att idén med "de aderton" har en viss studentikos charm! Vi signalerar, hoppas jag, att språkvård också får bedrivas med humor och självironi.

Varför stiftar man ett språkvårdssällskap?

För en finlandssvensk är det förmodligen självklart att modersmålet – symbolen för den finlandssvenska minoriteten – behöver institutionellt stöd. En finlandssvensk kanske snarare undrar om det inte finns tillräckligt med sådant stöd redan. Visst.

Svenska Finlands folkting skyddar finlandssvenskarna och övervakar att svenska kan talas och skrivas åtminstone där språklagen så föreskriver. *Svenska litteratursällskapet i Finland* främjar vetenskap som har med finlandssvensk kultur (historia, litteratur och språk) att göra. *Svenska språknämnden i Finland* har officiellt ansvaret för huvudlinjerna i språkvården på svenska i Finland. *Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken* bedriver språkvårdsarbete i praktiken. Och ändå tycker vi som stiftat Hugo Bergroth-sällskapet att mer måste göras. Varför?

En orsak är vår egen oro, en annan är det stora intresse för språkfrågor som finns bland språkbrukarna själva. Vi som i vårt arbete sysslar med egna och andras texter har ofta anledning att sucka, inte överlägset och besserwissrande, utan bekymrat och ibland förtvivlat över det vi ser. Skribenter som inte kan uppfatta betydelskillnaden mellan "statsministerns mord" och "mordet på statsministern", som "lagar läxorna" lika gärna som de "lagar sina trasiga byxor", som kallar in sina rikssvenska kolleger till en "pala-ver" och ordnar "skolningstillfällen" vill vi gärna göra något för.

Skillnaden mellan den språkligt intresserade och den ointresserade språkbrukaren ligger inte i hans eller hennes egen språkbehandling. Skillnaden ligger i motivationen. Är man motiverad, då är man också nyfiken, vaken, ifrågasättande, mottaglig och läraktig. Den professionelle språkvårdarens eget språk är inte nödvändigtvis felfritt; han eller hon bara älskar språket, har teoretiska kunskaper och förstår att utnyttja kunskapskällor (andra språkvårdare, ordböcker, konkordanser m.m.) när de egna insikterna tryter. Vi som stiftat Hugo Bergroth-sällskapet anser att den s.k. allmänhetens motivation skall tas till vara, och att de människor som talar och skriver svenska i vårt land är betjänta av att lära sig hur man tar reda på hur det skall heta i stället för att gissa och skriva fel.

Varför uppkallade vi sällskapet efter Hugo Bergroth?

På 1960- och 1970-talen hade man inte kunnat vare sig stifta ett språkvårdssällskap eller uppkalla det efter *Hugo Bergroth* (1866–1937). Som jag minns det upplevdes språkvården då som en förlegad och intolerant hållning till språket och det kanske den också var på sätt och vis. Man hade börjat lära sig att den språkliga variationen är enorm och att det är ifrågasatt om man kan eller ens har rätt att sätta upp en norm för språkbrukarna. Själv representerade jag just den generation som var utled på språkliga pekpinnar.

En orsak till att språkvård var "ute" på den tiden var att den för Finland (och för Norden) nya sociolingvistikerna gav oss ny kunskap som inte den gamla språkvårdsideologin förmådde smälta. En annan var att den traditionella språkvården då arbetade på ett sätt som inte var pedagogiskt riktigt. Om man lärs att känna skuld och skam inför sitt eget språk, är man föga motiverad att se modersmålsundervisning som något som kan berika både språket och personligheten.

För mig personligen blev språkvårdsundervisningen både i skolan och på universitetet en fråga om minnesteknik. Det gällde att lära sig utantill listor med vad som var fel och vad som var rätt och att inte blanda de två. Stort och smått, viktigt och oviktigt, arkaismer och fennicismer, en och annan russicism pluggades in. Österbottningarna lärde sig nylänningarnas finlandssvenska egenheter och tvärtom. Ålänningarna lärde sig en massa de aldrig kunnat förr.

*Hugo Bergroth
i Uleåborg 5.8.1932*



Det material som lärarna vid våra skolor och högskolor öste ur var sammanställt av Hugo Bergroth och hans namn kom därför att förknippas med denna puristiska och föga inspirerande verksamhet. Varken vi eller våra lärare läste inledningen till Bergroths grundläggande bok *Finlandssvenska* och vi förblev därför alla okunniga om de bergrothska motiven. I dag skulle vi säga att Bergroth hade en god blick för språkvårdens minoritetsstrategiska betydelse. Det visste förstas redan de personer som sysslade med praktiskt språkvårdsarbete under tidigare decennier. Poängen är att språkvårdens argument så vitt jag vet sällan diskuterades med eleverna i en skolklass eller med studerande på grundnivå. Var frågan om varför ett språk skall vårdas och varför vården av ett minoritetsspråk kräver extra insatser kanske för självklar för att alls ställas?

Genom Hugo Bergroths svärdotter, *Aune Bergroth*, har sällskapet fått en hel del material (bl.a. brev och manus) som på många olika sätt belyser vilka förutsättningar Bergroth hade att samla in material som kunde illustrera skillnaderna mellan svenskan här och svenskan där på olika språkliga nivåer. Han hade ingen *Svensk språknämnd* i Stockholm att ringa eller faxa till. Han kunde inte heller utnyttja elektronisk post eller sitta bekvämt vid datorn och slå upp i ordböcker som *Svenska Akademiens Ordbok* eller ta fram uppgifter om användningen av ett visst ord eller en viss fras i

konkordanser med svenskspråkig tidningstext, skönlitteratur m.m. Han hade inte heller daglig kontakt med det rikssvenska språket i tal via radio och TV. Så hur gick han då till väga? Ja, han begav sig till ort och ställe, och båtresan var inte alltid behaglig. Så här skildrar han sina lidanden i ett brev (troligen år 1890) till sin mor:

/.../Natten på Express var förfärlig i anseende till blåsten och sjögången. Jag låg så stilla som möjligt i hytten, men båten rullade så att jag alltjämt skrann nedåt fötterändan. De som hade sina bäddar på andra leden, duntade allt med ens i golvet vid de väldiga öfverhalningarna. Ingen sömn kom naturligtvis i fråga. Jag redde mig med kväljningarna till kl. 7,20 på morgonen, då jag satte mig vid hyttörren och spugglade ut på mellandäck. Ganska matt, när vi kommo i lä om Sandhamn (kl. 9 1/2). Vågorna gingo stundom öfver fartyget, så att det smattrade öfver hufvudet på en. På morgonen var hela båten isbetäkt. Vi kommo till Sthlm kl. 1/2 1 /.../

Det var inte lätt att resa till Sverige i januari. Föresättningen för Hugo Bergroths banbrytande arbete var emellertid att han studerade en tid i Uppsala och att han också senare hade svenska

kontakter. Hans insatser uppmärksammades också i Sverige; han blev hedersdoktor vid Lunds universitet år 1918 och erhöll år 1919 professors-titel här i hemlandet. Han verkade som lektor i svenska vid Helsingfors universitet 1893–1934 och fick också på det sättet en god överblick över hur samtida finlandssvenskar uttryckte sig.

Han var inte den förste som uppmärksammade de särdrag som skilde svenskan i Finland från svenskan i Sverige, men han var den förste (och hittills ende) som gjorde sig mödan att samla det som andra hittat, komplettera det med egna forskningsresultat och sammanställa detta till en "handledning för undvikande av provinsialismer i tal och skrift". Att hans utgångspunkt och rättesnöre var det språk som talades av den bildade klassen i Helsingfors var en begränsning, men han var ett barn av sin tid. Att hans bok sedan blev ett effektivt medel för sådana som gillade att racka ned på andras språk och allmänt besserwissra var och är olyckligt. Besserwisseriet är dessvärre inte ett tidsfenomen, utan en ständigt levande företeelse.

Genom att uppkalla vårt sällskap efter Hugo Bergroth ville vi både hylla en pionjär och motarbeta de negativa associationer som har förknipats med det finlandssvenska språkvårdsarbetet.

HUGO BERGROTH-SÄLLSKAPET stiftades av nedanstående personer den 18 maj 1992 i syfte att främja och vårda det svenska språket i Finland

Ahlfors, Bengt, regissör och författare, Helsingfors
 Andersson, Erik, professor i svenska språket, Åbo
 Gayer, Gunborg, modersmålslärare, Helsingfors
 Ivars, Ann-Marie, professor i svenska språket, Helsingfors
 Laurén, Christer, professor i svenska språket, Korsholm
 Londen, Anne-Marie, lektor i svenska språket, Helsingfors
 Löfström, Jamima, forskare vid byrån för svenska språket, Helsingfors
 Nyström, Ingegerd, lektor i svenska språket, Helsingfors
 Palmgren, Sten, lagstiftningsråd, Helsingfors
 Reuter, Mikael, byråchef vid byrån för svenska språket, Helsingfors
 Saari, Mirja, professor i nordiska språk, Turenki
 Saanila, Marianne, auktoriserad translator, Helsingfors
 Slotte, Peter, specialforskare vid byrån för svenska språket, Esbo
 Solstrand-Pipping, Helena, lektor i svenska språket, Sjundeå
 Sommardahl, Eivor, specialforskare vid byrån för svenska språket, Helsingfors
 Stenström, Bo, chefredaktör, Helsingfors
 Tandefelt, Marika, biträdande professor i svenska, Helsingfors
 Zilliacus-Roslin, Kristina, t.f. lektor i svenska, Helsingfors

HEDERS-HUGO 18/5 1992

Molde, Bertil, professor emeritus, Solna
 Pettersson, Björn, professor emeritus, Tammerfors

Kan språkvård lyckas?

Vi i de nordiska länderna tycker att det är självklart att vårda våra språk. Bara en del av den språkvårdande verksamheten går ut på att rensa danismer ur norskan, fennicisme ur svenskan, svecismer ur finskan och anglicismer ur alla våra språk. En mycket större del av språkvården handlar i stället om att lära människor skriva/tala ett enkelt, läsar- och lyssnarvänligt samt effektivt språk. Vi som lever i en tvåspråkig värld tenderar att glömma att språkvård inte bara är en jakt på främmande gods, utan att den också är ren ordaskötsel.

I hur hög grad tror en språkvårdare att hans eller hennes arbete leder till något resultat? Vad Hugo Bergroth trodde vet vi inte. Att han ville mer än bara sammanställa och presentera vår svenska varietets egenheter är däremot klart. Han ville att åtminstone "den bildade klassens barn" skulle bemöda sig om att tala högsvenska. För min del vill jag att åtminstone den finlandssvensk som använder sitt modersmål som arbetsredskap skall vara medveten om sitt ansvar som språkmodell för många andra finlandssvenskar. Innerst inne vill jag förstås att varje finlandssvensk skall minnas att det som försämrar det svenska språket i Finland också på sikt skadar den svensktalande minoriteten i landet. Att slarva med språket är att

göra kommande generationer en tjänst.

Hugo Bergroth-sällskapet kommer att arbeta långt utanför forskarens elfenbenstorn och lärarens klassrum. Vi inledde med en "språkkonsultkurs" i miniatyr och vi fortsätter med att samarbeta med journalister på landets sex regionalradio-redaktioner. I våras arrangerade vi på Hugo Bergroths födelsedag den 18 maj tillsammans med Hanaholmens kulturcentrum en välbesökt språkvårdsdag för allmänheten. Vi har tänkt oss att varje år arrangera en sådan dag då språkvårdare och språkbrukare kan mötas och ventilera språkfrågor. På språkvårdsdagen delades också landets första språkvårdspris ut. Svenska kulturfonden skrev ut en rejäl check till radiohallåan Ann-Kristin Schevelew som erkänsla för hennes sällsynt korrekta och samtidigt personliga språkbehandling. Vi hoppas kunna göra också detta pris till en tradition, i varje fall så länge det finns förtjänta mottagare. Vi tror nämligen att det är effektivare att dela ut ros än ris.

Språkvård är ju roligt och lustfyllt, de språkliga spörsmålen tar aldrig slut, det är i de flesta fall inte fråga om vad som är rätt eller fel, utan om vad som är mer eller mindre ändamålsenligt. Så ungefär skulle jag formulera den språksyn som Hugo Bergroth-sällskapets medlemmar är bärare av. Och jag tror inte att Hugo skulle protestera.

Hugo Bergroth-priset 1993

Landets första språkvårdspris – Hugo Bergroth-priset – gick till journalisten och hallåan **Ann-Kristin Schevelew**. Priset delades ut på en språkvårdsdag för allmänheten den 18 maj 1993. Dagen arrangerades i samarbete mellan Hugo Bergroth-sällskapet och Hanaholmens kulturcentrum. Sällskapet tog initiativet till språkvårdspriset, men finansier och utdelare var Svenska kulturfonden.

Tanken bakom priset är att det skall ges till en person som genom sitt goda språk kan fungera som en modell för lyssnande eller läsande finlandssvenskar. Årets pristagare, vars röst är välkänd för alla finlandssvenska radiolyssnare, fick utmärkelsen därför att hennes svenska språk inte bara är korrekt utan också avspänt behagligt, konstlat och personligt. Hon har också en ut-

märkt förmåga att tala fritt och improviserat, utan att ge avkall på språkriktighet och stil.

Ann-Kristin Schevelew har arbetat på radion sedan 1960-talet. Hon är medlem av rundradions svenska språknämnd. Bland program som hon medverkar i kan nämnas *Öronfröjd* och *Språklådan*. Hon arbetar också som frilansöversättare.

Hugo Bergroth-sällskapet hoppas att språkvårdspriset skall kunna bli en tradition. Sällskapets medlemmar är övertygade om att det finns många potentiella pristagare t.ex. bland journalister, lärare, författare, översättare, reklamstilister och andra som arbetar på svenska i Finland. Letandet efter nästa års pristagare har redan inletts!